

UNIVERSITY OF SWAZILAND
FINAL EXAMINATION PAPER – MAY 2016
B A DEGREE

TITLE OF PAPER: INTRODUCTION TO THE GRAMMAR OF A
SECOND LANGUAGE (SOUTHERN SOTHO)

COURSE NUMBER: AL316/316 IDE

TIME ALLOWED: THREE HOURS

INSTRUCTIONS:

1. ANSWER ALL THE QUESTIONS.
2. LINGUISTIC EXPRESSIONS AND
FORMALISMS SHOULD BE USED
WHEREVER APPROPRIATE.
3. MARKS WILL BE DEDUCTED FOR UNTIDY
WORK, WRONG SPELLING AND
UNGRAMMATICAL SENTENCES AND
EXPRESSIONS.
4. ALL EXAMPLES SHOULD BE GLOSSED.

TOTAL MARKS: 100

**THIS PAPER IS NOT TO BE OPENED UNTIL PERMISSION HAS BEEN
GRANTED BY THE INVIGILATOR.**

POTSO 1

Ngola pale e le nngwe ka se seng sa dihloho tse latelang. Pale ya hao e tshwanetse ho ba le mantswe a 200 - 250.

- a) Ditokelo tsa baruwa
- b) Mme wa ka
- c) Dikgathatso tsa lefatshe
- d) Ditoro tsa ka
- e) Ngola pale ya setshwantsho sena

[25]

POTSO 2

Araba dipotso tsena. O ngole dinomoro le dikarabo feela. O arabe ka dipolelo tse feletseng.

1. O phela jwang?
2. O mang?
3. Fane ya hao ke mang?
4. Mme wa hao o dula kae?
5. Wena o etsang?
6. O ya kae motsheare?
7. O na le dilemo tse kae?
8. O ithabisa jwang?
9. O nyets(w)e na?
10. Na o ithuta?
11. O ithuta kae?
12. Odula lebomang?
13. O reka dijo tsa hao kae?
14. Motswalle e moholo ke mang?
15. O nwa jwala kae?
16. O bapala bolo na? O bapala bolo yang?
17. O aparang?
18. O lema dijo ysa hao na?
19. O tsoha neng hoseng?
20. O robala neng?
21. O tsamaya jwang ha o ya toropong?
22. O ya kae ka Moqebelo?
23. O etsang ka Sontaha?
24. O bona batswadi ba hao neng?
25. O batla ho atleha jwang bophelong ba hao?

[25 marks]

(Maraka e le nngwe karabong e nngwe le e nngwe/1 mark for each answer)

POTSO 3

Bala pale e latelang mme o arabe dipotso tsa yona.

Ka selemo sa 2009, ke ile ka fumana Nono, eo o leng morwetsana wa ka wa bobedi, mane sepetlele sa King Edward. Monna wa ka ha a ka tla ho tla mpona kapa hona ho ntetsetsa mohala. O ile a itulela hae a sa etse letho.

5 Ke ile ka tswa sepetlele hona letsatsing leo ke keneng ka lona hobane ho ne ho thwe ho na le batho ba bangata sepetlele. Ke ile ka hloka sebaka moo sepetlele.

Ke ne ke se na le sente e ntsho ka pokothong ya ka. Ke ile ka nka ngwana wa ka mme ke ya hekenng ho ya ho kopa ambolense hore e nkisa lapeng. Ba ile ba mpoella hore ha ho na ambolense e yang KwaMashu. Ke ne ke se ke tshwenyehile haholo ke sa tsebe hore ke tla etsa jwang. Ba re, “Ha ho na letho leo re ka o etsetsang lona.”

10 Yaba ka tswa ka diheke tsa sepetlele, ka a tsamaya. Ho ne ho na le monna ya neng a eme ka thoko ya tsela. Ke ile ka ya ho yena mme ka kopa tjhelete ya ho ya palama terene. Monna eo a re. “Ke mohau haholo bakeng sa hao empa le nna ha ke na letho pokothong ya ka.”

15 Ka hoo ka qalella ho tsamaya ka maoto, e ne e le tsela e telele ho tloha King Edward ho ya seteisheneng sa Dalbridge. Ha ke se ke le haufi le seteishene sa Dalbridge ka bona mofumahadi e mong a etla ka tsela. Mofumahadi enwa o ne a rekisa *iJuba* le thepa e nngwe mane seteisheneng. O ile a tla ho nna ka potlako mme a re, “Oho! O tswa sepetlele. Ke ka baka la eng o tsamaya ka maoto? Hobane ke a bona hore o sa tswa ho beleha haufinyane.” Nna ke re, “Ee, empa ha ke na tjhelete, ke kahoo ke tsamayang ka maoto.” Yena o ile a re, “Tlisa lesea la hao mona.” Mofumahadi enwa a bitsa ngwanana e mong. A mo neha diranta tse mashome a mararo ho ya reka lebeso le dikuku, yaba nna le yena re ya seteisheneng ha mmoho.

20

25 Ha re fihla seteisheneng o ila a bolella mohlalobi wa ditekete a re ho yena, “O se ke wa batla tjhelete ho mofumahadi enwa, ngwanana yane eo ke mo romileng o tla tla ka tjhentjhe.”

30 Ha re kene ka seteisheneng, ngwanana eo a kgutla lebenkeleng, a tshwere lebeso le dikuku. O ile a mpha diranta tse mashome a mabedi mme a re, “Ke ile ka o rekela tekete. Ha o fihla seteisheneng sa KwaMashu, o kope mokganni wa tekisi ho ya ho fihlisa hekeng ya moo o dulang teng, e be o mo nehe diranta tsena tse mashome a mabedi.” Ka hoo, o ne a tseba hore tekisi e ja tjhelete e ngata. Ke ile ka re, “Ke leboha haholo.”

Ha ke fihla hae, monna wa ka o ne a le siyo lapeng. Ka mora hoba ke fumane Nono, ngwana wa bohlang wa ka, dintho tsa ba mpe le ho feta. Monna wa ka ha a ka a reka maleiri a ngwana, hantle-ntle ha a ka a nthekela letho. Ka mora moo, ho qala dintwa. Re ne re lwana kamehla.

35 Ka letsatsi le leng, ha ke ntse ke le ka tlung, o ile a fihla, a re ho nna, “Hela a ke o nketsitse “chutney” ya tlhapi. O se ke wa e pheha. O kenye le mahobe a mabedi moo.” Ha ke ntse ke e lokisa, ha kokota ngwanana e mong monyako. E ne e le kgarebe ya hae. Ba ile ba dula mmoho ka phaposing ya ho jela mme ba nwa jwala.

40 Ha ke qeta. Ke ile ka tlisa “chutney” ka phaposing ya ho jela. Monnaka o ile a nka kgaba mme a latswa. Yaba o re, “Ntho e mpe hakana, ke mang ya ka jang ntho ena? Ke o boleletse hore “chutney” ya tlhapi e etswa jwang empa o iketseditse ntho ya hao.”

O ile a e lahlela fatshe fulurung. Ka itholela feela. Mme ngwana wa ka wa matsibolo e leng Dumisani o ile a e olla a ba a hlwekisa moo fulurung.

A. Dipotso tsa kutlwisiso

Araba dipotso kaofela. O ngole dinomoro le dikarabo feela.

1. Kgetha lebitso le tsamayang hantle le pale eo. Kgetha karabo e nepileng mme o ngole hlaku ya yona feela.

a) Nono

b) Ho ya sepetlele sa King Edward

c) Monna ya sa hlokomeleng mosadi wa hae

d) Monna le kgarebe ya hae.

(1)

2. Kopanya dirapa le ditlhooho tse latelang. O ngole serapa le nomoro ya sona le tlhavu ya karabo eo o e kgethileng. Mohlala:

Serapa 1 – b

Dirapa	Dithloho
Serapa 1	a. Batho ba ambolense ba hana ho nthusa.
Serapa 2	b. Ha ke beleha Nono
Serapa 3	c. Mosadi e mong o a nthusa.
Serapa 4	d. "Chutney" le tlhapi
Serapa 5	e. Ke fumana dijo le tekete tseleng.
Serapa 6	f. Mora o hlwekisa bohlaswa ba ntate.
Serapa 7	g. Ke tswa sepetlele
Serapa 8	h. Ke kopa tjhelete ya ho tsamaya
Serapa 9	i. Ke fihla hae.
Serapa 10	j. Monna o nyatsa mosadi.

(9)

3. Molatu wa mongodi ke eng ha a tswa sepetlele? Kgetha karabo e nepileng mme o ngole hlaku ya yona feela.

a. Monna ha a tle ho mo bona sepetlele.

b. O behile ngwana.

c. Ha a na tjhelete ya ho kgutla hae.

d. Mongodi o a kula.

(1)

4. Monna ya emang kantle ho sepetlele ha a thuse mosadi wa pale hobaneng?

- a. Le yena, ha a na tjhelete.
- b. Ha a batle ho thusa batho.
- c. Ha a utlwe ha mosadi a bua le yena.
- d. O a mo rata mosadi. (1)
5. Mosadi ya rekisang dintho kantle ho seteishene o thusistse mosadi hobane:
- a. o na le tjhelete e ngata.
- b. ha a batla batho ba kulang.
- c. o a mo qenehela.
- d. o rometse ngwanana. (1)
6. Mosadi ya dulang kantle ho seteisheneng o reketseng mme wa lesea? Kgetha dintho tse tharo lenaneong lena mme o di ngole feela..
diaparo, maleiri a ngwana, dikuku, tekete ya terene, katiba, iJuba, lebese, borotho (3)
7. Mosadi wa seteishene o file mme wa lesea tjhelete ya ho etsang? Kgetha karabo e nepileng mme o ngole hlaku ya yona feela.
- a. ya ho reka dijo ha a fihla hae.
- b. ya ho palama tekisi ya ho ya hae.
- c. ya ho rekela lesea lebese
- d. ya ho fa monna wa mme. (1)
8. Monna ha a thuse mosadi wa hae hobane: (kgetha karabo e nepileng mme o ngole hlaku ya yona feela.)
- a. Ha a sa rate mosadi eo. O rata e mong.
- b. O nahana hore ho beleha ke taba ya basadi feela.
- c. Ha a rate masea.
- d. Ha a na tjhelete. (1)
9. Ngola lebaka la hao la kgetho ya hao ya Potso 8. (1)
10. Ho etsahetseng hara mme wa lesea le monna wa hae ka mora ho fihla ha Nono?
Kgetha karabo eo e **neng e se nnete**.
- a. Monna ha a mo fe tjhelete.
- b. Ha o mo batle.
- c. Ba lwana haholo.
- d. O tsamaya le kgarebe ya hae. (1)

11. O nahana hore monna eo o ile a tseba ho pheha “chutney” le tlhapi ho feta le mosadi wa hae? Fana ka lebaka la hao ya karabo ya hao. (1)
12. Rone re boleletswe mabitso a mabedi a bana ba mosadi. Ke bomang? (2)
13. O tla etsang ha o le mosadi eo paleng? (2)

[25]

B. Dipotso tsa puo

1. Give the original form of these verbs. Just write the letter and the verb.
- a. itulela (mola wa 3)
 - b. nthekela (mola wa 33)
 - c. nketetse (mola wa 36)
 - d. iketseditse (mola wa 41)
 - e. itholela (mola wa 42) (5)
2. Give the present tense of the following:
- a. tshwere (mola wa 26)
 - b. boleletse (mola wa 41) (2)
3. Ngola tse latelang ka dinomoro.
- diranta tse mashome a mararo (mola wa 21)
 - diranta tse mashome a ma bedi (mola wa 27) (4)
4. Mosadi wa pale o na le bana ba bakae? O tseba jwang? Fumna polelo paleng ho tsehetsa karabo ya hao. (3)
5. Explain what the following sentence means:
- a. Ke ne ke se na le sente e ntsho ka pokothong ya ka. (mola wa 6)
 - Ka mohau haholo bakeng sa hao empa . . . (mola wa 12) (4)
6. Give the singular/plural of the following:
- lesea (mola wa 20)
 - ngwanana (mola wa 20)
 - dikuku (mola wa 21)
 - dintwa (mola wa 33)
 - kgarebe (mola wa 37) (5)

7. Give the verbs from which these nouns come:

mohlahlobi (mola wa 23)

dintwa (mola wa 33)

(2)

[25]